

4. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 КДС. Спр. 710.
5. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 КДС. Спр. 711.
6. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 КДС. Спр. 717.
7. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 КДС. Спр. 719.
8. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 2 заг. Спр 517.
9. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 3 черн. Спр. 857.
10. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 3 черн. Спр. 893.
11. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 3 черн. Спр. 945.
12. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 3 черн. Спр. 964.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-3>

Ковбаса В. М.,
*аспірант кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

СТАНОВИЩЕ ОСВІТИ В УМОВАХ ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ТА ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ (1914–1915 РР.)

Серед недооцінених, але вкрай важливих питань Першої світової війни, які потребують окремого ґрунтовного висвітлення та особливо актуалізуються в умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України, є проблема формування та функціонування в Східній Галичині та Північній Буковині загальної системи освіти в період російської окупації у 1914–1915 рр.

Зважаючи на відсутність офіційної української школи та низький загальний рівень грамотності населення в Російській імперії, саме Східна Галичина та Північна Буковина стали центром розвитку українського національного руху. Внаслідок чого, головним завданням російського уряду було знищення українського осередку, так званого «мазепинства», в якому він бачив загрозу можливого відокремлення українських земель від Росії.

Захопивши внаслідок Галицької битви у вересні 1914 р. Східну Галичину, а у жовтні – Північну Буковину, російська влада взялася за організацію управління над окупованими територіями. 18 вересня 1914 р. у Львів прибув воєнний генерал-губернатор Г. Бобринський, завдання якого в сфері освіти полягало у проведенні низки заходів

щодо вже існуючих державних і приватних навчальних закладів та створенні при генерал-губернаторові спеціального органу для управління народною освітою [6, ст. 23]. Вже 19 вересня 1914 р. Г. Бобринський видав обов'язкову постанову «О запрете функционирования разного рода клубов, союзов и обществ и о временном закрытии существующих в Галиции учебных заведений, интернатов и курсов, за исключением учебных мастерских» [5, ст. 9]. Постанова носила обов'язковий характер і за її порушення загрожував арешт на 3 місяці або штраф у 3000 рублів [2, ст. 101].

Представником уряду при канцелярії генерал-губернатора та ініціатором реформ у сфері освіти на окупованих територіях став член Державної Думи Д. Чихачов, що на початку вересня 1914 р. подав на ім'я Г. Бобринського записку «По учебному делу в Восточной Галиции и Буковине» [5, ст. 43], у якій ставив за мету російської влади створення у найближчі роки виключно російської школи всіх рівнів.

У своїй записці «О языке в Галиции и Буковине» Г. Бобринський відмічав: «Теперь, когда Червонная Русь стала частью российской державы, искусственные успехи «украинской мовы» и фонетики должны рухнуть...» [12, л. 43], і 27 вересня 1914 р. видав циркуляр «По учебному делу в Восточной Галиции и Буковине», який містив перелік основних заходів, серед яких пункт про закриття всіх початкових, середніх та вищих навчальних закладів, а питання про відновлення занять залежало безпосередньо від благонадійності вчителів та рівня володіння ними російською мовою [7, арк. 23]. Таким чином, в найкоротші терміни планувалося повністю ліквідувати «австрійські» державні навчальні заклади, а також школи з викладанням польською, німецькою та українською мовами, які оголошувалися «глубоко враждебными России» [11, л. 38].

Практичні заходи щодо реалізації ідей Г. Бобринського з контролю за навчальними закладами покладено на створену наказом верховного головнокомандувача від 25 листопада 1914 р. дирекцію народних училищ [10, л. 19], директором якої призначено Б. Плеского [8, ст. 66]. В умовах воєнного часу дирекція стала, по суті, виконавчим органом військового генерал-губернаторства у сфері народної освіти, першочергове завдання якого полягало у розробці нового проєкту організації навчання, створенні мережі навчальних інспекцій та організації курсів російської мови для вчителів [11, л. 38].

На практиці найважчим виявилось питання забезпечення російськомовними кадрами, без яких просування будь-якої реформи гальмувалося. Дотримуючись політики тотальної русифікації, російська влада змушена вдатися до набору необхідних працівників на території Російської імперії.

Понад 300 заяв осіб, які претендували на посади учителів розглянула спеціальна комісія при дирекції Київського навчального округу у 1914–1915 рр. «Відбираючи» спеціалістів, особливу увагу дирекція приділяла не стільки їх професіоналізму, як благонадійності та особистим зв'язкам. Такий ажіотаж можна пояснити фінансовою вигодою, оскільки, за документами, вчителів відправляли у відрядження з повним державним утриманням та збереженням основних місць роботи [13, арк. 2].

До березня 1915 р. проєкт реформи початкової та середньої освіти був практично готовий. Російська окупаційна адміністрація розраховувала упродовж 5 років відкрити на захоплених територіях 9 тисяч народних шкіл, щорічно відкриваючи 1800. Одночасно з цим, для підготовки необхідної кількості педагогічних кадрів, передбачалося відкрити 70 вищих народних училищ, 25 чоловічих та 25 жіночих гімназій, 10 вчительських семінарів та щонайменше 2 вчительські інститути [3, ст. 94].

За час першої російської окупації Східної Галичини та Північної Буковини відкрито кілька так званих, «повністю російськомовних» зразкових початкових шкіл. Особливо активно розгорнулася подібна діяльність в Тернопільській губернії – у селах Великі Бірки, Ігровиці, Великому Глибочку [14, арк. 1–11]. 25 січня 1915 р. відкрито першу російську школу в селі Запитів Львівського повіту. Урочисте відкриття відвідали граф О. Бобринський, член Державної Думи Д. Чихачов та відомий москвофіл В. Дудикевич [1, ст. 154].

Попри зменшення фінансування, впродовж вересня 1914 – травня 1915 рр. російська окупаційна влада за підтримки місцевих москвофілів зуміла відкрити 10 російськомовних початкових шкіл. Значно більших успіхів досягло православне духовенство. Якому на березень 1915 р. вдалося відкрити 33 церковнопарафіяльні школи, які Волинська єпархія посилено забезпечувала іконами, портретами царя та навчальними посібниками [9, ст. 245]. З перших днів війни вища церковна влада заявляла про необхідність розвитку шкільництва, як невід'ємної складової русифікації та ставила собі за мету відкрити у кожній православній парафії церковну школу [4, ст. 37]. Перші такі школи відкрито вже у жовтні 1914 р., нагляд за якими архієпископ Євлогій поручив єпархіальній шкільній раді [2, ст. 105].

Подальші кроки щодо реалізації політики у сфері освіти були зірвані успішним наступом австро-угорських та німецьких військ у травні-червні 1915 р., що спричинив поспішний відступ російської армії із території Східної Галичини та Північної Буковини.

Таким чином, дії російської окупаційної адміністрації у сфері освіти фактично спричинили руйнацію всіх рівнів розгалуженої мережі

навчальних закладів, які функціонували в Східній Галичині та Північній Буковині до війни.

Влада Російської імперії намагалася поряд із релігійним та мовним питанням використовувати питання освіти задля досягнення своїх політичних цілей. Шкільництво було наріжним каменем, оскільки відповідно до планів російського керівництва, після військової перемоги над Австро-Угорщиною, території Східної Галичини та Північної Буковини мали бути приєднані до Російської імперії і таким чином, мала бути досягнута «історична справедливість». Наявність же офіційної української школи ускладнювала боротьбу із «українським сепаратизмом» в українських губерніях Російської імперії. Однак, використання освіти як чинника для зміцнення своїх позицій на окупованих територіях виявилось невдалим. Необ'єктивна оцінка настроїв місцевого населення та відступ російських військ у червні 1915 р., призвели до краху планів російської влади у сфері русифікації Східної Галичини та Північної Буковини.

Список використаних джерел:

1. Баран І. Антиукраїнська політика представників Руської православної церкви в Галичині у 1914–1915 роках. Грaні. 2014. № 4. С. 148-156.
2. Баран І., Мазур О. Нищення російськими властями української мови, школи та освіти в Галичині на початку Першої світової війни. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 724 : Держава та армія. С. 99–107.
3. Бахтурина А. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. Москва, 2000. 264 с.
4. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. У 2 томах. Т. 1. Жовква, 1998. 524 с.
5. Галиция. Отчет деятельности Штаба Временного военного генерал-губернатора Галиции в период времени с 29 августа 1914 года по июля 1915 года. Киев: тип. Штаба Киевского воен. Округа, 1916. 109 с.
6. Год войны: с 19 июля 1914 г. по 19 июля 1915 г. М. : Изд. Д. Я. Маховского, 1915. Содерж.: Высочайшие манифесты. Воззвания Верховного Главнокомандующего. Донесения от Штаба Верховного Главнокомандующего. 588 с.
7. Державний архів Тернопільської області, м. Тернопіль. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 23.
8. Каменев С. Хрестоматия по истории педагогики. Том 4. Москва, 1936. 413 с.

9. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 роки). Київ, 1960. 372 с.
10. Российский государственный исторический архив. Ф. 2005. Оп. 1. Д. 13. Л. 19.
11. Российский государственный исторический архив. Ф. 2005. Оп. 1. Д. 13. Л. 38.
12. Российский государственный исторический архив. Ф. 821. Оп. 150. Д. 38. Л. 43.
13. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 768. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1-2.
14. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 768. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 1-11.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-4>

Митрофаненко Ю. С.,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти

КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

ВПЛИВ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТЕРСТВА ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОПОЗИЦІЇ

Стаття стосується військової політики доби Гетьманату Павла Скоропадського. Предмет дослідження – наказ Військової Офіції Української Держави № 327 від 15 липня 1918 р. На думку сучасників та істориків він суттєво вплинув на перебіг військово-політичної ситуації в Україні в 1918 р. та став однією з причин поразки Гетьманату під час війни з Директорією.

Працюючи над дисертацією, присвяченій феномену отаманщини, декілька разів зустрічав у мемуаристиці загадки про цей наказ та його шкідливі наслідки для розбудови збройних сил Української Держави. Генерал Олександр Удовиченко, у той період помічник начальника оперативного відділу військ Гетьманату, в книзі «Україна у війні за державність» згодом писав: *«За наказом Гетьмана з армії було звільнено до резерву всіх молодих старшин, які не мали відповідної військової*